

Kur'ân'da Felâh Kavramı

Durak Pusmaz

Dr., DİB. Haseki Yüksek Dini İhtisas Merkezi,
Eğitim Görevlisi
durakpusmaz@hotmail.com

Özet

Müminin gayesi Allah'ın rızasını kazanıp, hem bu dünyada, hem de ahirette kurtuluşa ererek mutlu bir hayat yaşamaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de kurtuluşa ermeyi ifade eden kavramlardan biri de 'felâh' sözcüğüdür. Bu kökten türeyen kelimeler Kur'an'da 40 yerde geçer. 12 yerde müminlerin iman, ibadet, infak, insanları hayra davet etmek, marufu emredip münkerden nehyetmek gibi güzel vasıfları zikredildikten sonra: "Ülâike hümlü'l-müflihûn: İşte gerçek kurtuluşa erenler ve ebedi nimetler içerisinde devamlı kalacak olanlar onlardır" buyrulurak kendilerine büyük bir müjde verilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de böyle kurtuluşa erecek olanlar belirtildiği gibi, bu büyük lütuf ve nimetten mahrum olacak olanlar da belirtilmiştir. Bunlar; Allah'ın varlığına ve birliğine inananmayan kâfirler, nankörler, Allah'a karşı yalan uydurup ayetlerini yalanlayanlar, insanlara ve bütün yaratıklara zulmeden zalimler, sihir ve büyücülük yaparak insanları aldatanlar, iyiliğe kötülükle mukabelede bulunanlar ve cürm/suç işlemeyi adet haline getiren kimselerdir. Kur'an'ın üslubu böyledir; olumlu örnekler de, olumsuz örnekler de sunar, tercihi insanın aklına ve hür iradesine bırakır.

Anahtar Kelimeler: Felâh, kurtuluş, fevz, necât, hüsrân.

The Concept of Falah in the Qur'an

The goal of the believer is to lead a blissful life both in this world and in the hereafter by reaching salvation through attaining the pleasure and contentment of Allah. One of the concepts expressive of such salvation in the Qur'an is falâh. The words deriving from the same root with falâh appear in forty points in the Qur'an. In twelve points, after mentioning some of the good traits of believers such as faith, prayer, charity, calling on the people for the good, enjoining right and forbidding wrong, they are given the good news that "Ulaika hum al-muflihuun", that is, they are the ones who will reach true salvation and stay forever in the midst of eternal blessings.

The Qur'an indicates not only those who will attain salvation but also those who will be deprived of such a great blessing and grace. The latter includes the unbelievers who do not believe in the unity and existence of Allah; those who deny revelations of the God; those who are ungrateful; those who are cruel to humans or any other creatures; those who deceive people through sorcery; those who respond to good with evil; and those who make a practice of crime, wrongdoing and felony. Such is the style of the Qur'an: it presents both the positive and the negative cases, and then leaves the choice to human's free will and reason.

Key Words: Falah, salvation, fawz (attainment, achievement), najat (deliverance, redemption), disappointment.

Atıf

Durak Pusmaz, Kur'ân'da Felâh Kavramı, Marife, Kış 2011 S. 23-43

Giriş

Kur'an'ın getirmiş olduğu hükümlerin ve koymuş olduğu prensiplerin temel amacı; insanın dünya ve ahirette mutluluğunu sağlamak, eskilerin ifadesiyle dâreyn saadetini temin etmektir. İnsanın mutluluk ve saadete erebilmesi için sağlam bir imana, salih amele ve güzel ahlaka sahip olması gerekir. Bütün bu güzelliklerin kazanılacağı yer de içinde yaşadığımız dünyadır.

Yollar da ikidir; hidayet yolu, dalâlet yolu. Peygamberler ve kitaplar göndererek insanlara bunu bildiren de Yüce Rabbimizdir.

Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu son ilâhî kitabı, son mesajı Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kur'an hidayet ve irşat kitabıdır; insanlara doğru yolu gösterir, kendisine uyanları selamet ve saadet yoluna erıştırir.

Kur'an bir nurdur, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onların içlerini, dışlarını, önlerini, yönlerini, ufuklarını aydınlatır.

Kur'an zikirdir. İnsanlara yaratılışlarını ve kendilerini yaratana hatırlatır, gerçekleri bildirir.

Kur'an furkandır, hakkı batıldan, iyiyi kötüden, eğriyi doğrudan ayırır.

Kur'an ruhtur, kendisini okuyanlara ruh verir, hayatiyet verir, canlılık verir, onları gafletten uyarır.

Kur'an'ın ifadesiyle *"O, insanları en doğru yola götürür ve yararlı iş yapan müminlere büyük bir mükâfat olduğunu müjdelir."*¹

Müminin hedefi hem bu dünyada hem de ahirette felâha/ kurtuluşa ermek ve mutlu bir hayat yaşamaktır. Fakat bu nasıl elde edilecek? Bunun elde edilebilmesi için ne gibi yüce vasıflara sahip olunması gerekir? İnsanlara felâha ermenin, kurtuluşa kavuşmanın yollarını gösteren de hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de felâha erecek olanların güzel vasıfları yanı sıra eremeyecek olanların kötü vasıfları da belirtilmiştir. Bu makalede Kur'ân-ı Kerîm'de felâh kavramı üzerinde durulup söz konusu vasıflar tespiti çalışılacaktır.

I. Sözlük ve Terim Anlamı

A. Sözlük Anlamı

'Felâh' kelimesi Arapça olup *'feleha -yeflehu'* fiilinden mastardır. 'Necâh' sözcüğünün 'incâh' mastarından isim olması gibi, 'felâh' sözcüğünün de *efleha - yüflihu* fiilinin mastarı olan iflâh'tan isim olduğu söylenmiştir.² Felah'ın sözlüklerdeki anlamlarını şöyle gruplandırmak mümkündür:

¹ İsrâ' 17/9.

² Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, I, 502-503. Bunun gibi 'selâm' teslim mastarından, 'kelâm' da teklîm mastarından isimdir.

1. Yarmak: ‘*Felâh*’ın asıl manası bir şeyi yarmak ve kesmektir. Nitekim şair: “*İnnel-hadîde bil-hadîdi yüflehu*: Gerçek şu ki demir, demir ile yarılr/kesilir” demiştir.³ İşte bundan dolayı çiftçiye araziyi/tarlayı sürüp yardığı için ‘*fellâh*’ denilmiştir. Yine kelimenin bu anlamından dolayı alt dudağı yarılmış olan kimseye de ‘*eflah*’ denilir⁴.

2. Bekâ: Felâh, bekâ/kalıcı, devamlı ve sabit olmak manasına da gelmektedir. Nitekim şair; “*Leyse li’d-dünya felâhu*: Dünya için felâh/ baki kalmadan söz edilemez.” demiştir. Bu yönüyle felâh, hayır ve eseri kalıcı olan fayda temin etmek demektir. Etkisi baki/kalıcı olan şeye felâh denilmesi de bundandır.⁵

Bu anlamından dolayı sahur vaktinde yenen yemeğe de orucun bekasına/devamına, kolaylıkla tutulmasına sebep olduğı için felâh denilmiştir.⁶ Cennet ehline ‘*müflihûn*’ denilmesi de orada ebedi olarak kalacakları içindir.⁷

Ezanda geçen “*Hayye ale’l-felâh*” ibaresinin anlamı da: “Haydin cennette devamlı kalmaya ve umduğunu elde edip kurtuluşa ermeye”⁸ olmaktadır. Bir çağırn olan ezanla insanlar bir taraftan ebedi kurtuluşun sebebi olan namaza çağrılırlar, diğcr taraftan da İslâm’ın temel ilkesini oluşturan Allah’ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed’in O’nun elçisi olduğı hususu günde beş vakit ilan edilmiş olur.

İbn Fâris (ö.395/1004) ‘f-l-h’ maddesiyle ilgili olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştur: ‘f-l-h’ harflerinden oluşan kelimenin iki asıl manası vardır. Birincisi yarmak, ikincisi de bekâ ve fevz. Kelimenin diğcr manalarının bir şekilde bu asıl manaları ile münasebeti vardır.⁹ Buna göre bekâ, bir şeyin bulunduğı halde kalması, devam etmesi, sebat etmesidir. Fevz de zafer, galibiyet, kurtuluşa ermek, kötü gördüğü, istemediğı şeyden kurtulup istediğı şeye kavuşmak demektir.

3. Fevz, zafer, necat, halâs: Asım Efendi’nin de (ö. 1235/1839) belirttiğı gibi ‘felâh’, fevz, zafer, necât ve halâs manalarına da gelir¹⁰ ki bunların anlamları birbirine yakındır. Bunların hepsi de kurtuluş, kurtuluşa erme, başarı, galibiyet, arzu edilen şeyleri elde etme gibi anlamlara gelir. Kısaca felâh; kişinin saadet ve selamet içerisinde olup umduğunu elde etmesi, arzusuna kavuşması ve korktuğundan kurtulması demektir. Nitekim cahiliye dönemi şairlerinden olan Lebîd bir beytinde:

اعْقِلِي، إِنْ كُنْتِ لَأَ تَعْقِلِي،... وَكَلَدَ أَفْلَحَ مَنْ كَانَ عَقْلًا

“Eğcr akıllı isen, aklını kullan. Çünkü felâha eren/ umduğuna nail olan, aklını kullanandır”¹¹ diyerek felah kelimesini bu anlamda kullanmıştır. Aynı zamanda bu beyitte, felâh sözcüğünün cahiliye döneminde aşağıda belirtileceğı gibi Kur’an’daki anlamında kullanıldığı da görölmektedir.

³ Cevherî, *es-Sihâh*, I, 393; İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, V, 3458.

⁴ Kurtubî, *el-Câmiu liahkâmi’l-Kur’ân*, I, 182.

⁵ Askerî, *el-Fürûku’l-lugaviyye*, s. 211.

⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, I, 392; Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Nesâî, *Sehv*, 103; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 496.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I, 3458.

⁸ Bkz. Ebû Dâvûd, *Salât*, 28; İbn Mâce, *Ezân*, 1; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 496.

⁹ İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-lüga*, s. 826.

¹⁰ Bkz. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, I, 502.

¹¹ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, I, 257.

4. Hayır ve nimet içerisinde olma: ‘Felâh’ın, hayır ve nimette, refah ve rahat- ta daim ve baki olma anlamı da vardır.¹² Hatta felâh kelimesinin asıl anlamının bu olduğu söylenmiştir.¹³ Akıllı ve tedbirli olan ve hayrın bütün unsurları kendisinde gelişen kimse için “*kad eflaha: Kesin olarak kurtuluşa erdi*”¹⁴ denilmesi bundandır.

Felah sözcüğü Türkçede ise biri kurtuluş, necât, selamet; diğeri de saa- det/mutluluk, bahtiyarlık olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.¹⁵

İzzet Molla’nın: “Şebim şeb değildi sabâhım sabâh / Ararken dil-i zâra gel- meden felâh.” beytinde geçen felâh ile Namık Kemal’in “Vatan Türküsü” başlıklı şu beyitlerinde geçen: “İşte adû, karşıda hâzır-silah / Arş yiğitler vatan imdâdına. / Arş ileri, arş bizimdir felâh / Arş yiğitler, vatan imdâdına!” felâh kelimesi birinci anlamda; Nâbî’nin: “Görmez, ol kimse dû âlemde felâh / Ki sata sahte takvâ u sa- lâh” beytinde geçen felah da ikinci anlamda kullanılmıştır.¹⁶

B. Terim Anlamı

Kur’ânî bir kavram olan felâh’ın terim anlamına tefsir kitaplarında temas edilmediği gibi, ıstılahlarla ilgili kitaplarda da bulunmamaktadır.¹⁷ Konu ile ilgili bütün ayet-i kerimeler göz önünde bulundurularak Felâh: “Dinin haram kıldığı şey- lerden kaçınıp, emretmiş olduğu şeyleri yapan kimselerin ahirette kurtuluşa, ebedi saadet ve selamete ermesini ifade eden bir kavramdır” şeklinde tarif edilebilir. Ni- tekim Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde felâh: “Kişinin dini ve ahlâkî yükümlü- lüklerini yerine getirmesinin sonucunda elde edeceği başarı ve mutlulukla ahirette ulaşacağı ebedî kurtuluş ve selameti ifade eder.”¹⁸ şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre insanın dünya ve ahirette böyle mutlu bir sonuca ulaşabilmesi için dinî ve ahlaki görevlerini samimiyet ve ihlâsla yerine getirmesi, bu yolda karşılaşacağı her türlü güçlüğü karşı koyması, başarıya ulaşmak için zorluklara, meşakkatlere sab- retmesi gerekir.

¹² Âsım Efendi, *Kâmû Tercemesi*, I, 502.

¹³ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidaye*, I, 139.

¹⁴ Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye*, s. 211.

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türki*, s. 1002.

¹⁶ Şu beyitlerdeki felah da ‘kurtuluş’ anlamında kullanılmıştır:

“Bu mesel ile bulur cümle düvel fevz ü felâh / Hâzır ol cenge, eğer istersen sulh u salâh.”

“Felah bulmadı râh-i talepte benlik eden / Sana sen oldun o meslekte râh-zenlik eden.”

(bkz. M. Salâhî, *Kâmûs-i Osmânî*, IV, 191; M. Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, s. 497).

¹⁷ Râgıb (ö. 502/1108)’nin *el-Müfredât’ı*, Cürçânî (ö. 816/1413)’nin *Ta’rifât’ı*, Ebu’l-Bekâ (ö. 1095/1684)’nin *Külliyât’ı*, Tehânevî (ö. 1158/1745)’nin *Keşşâf’u Istilâhât’ı*’fünû’nu gibi eserlerde ‘Felâh’ kelimesinin ıstılâhî manası bulunmamaktadır.

¹⁸ Bkz. Adil Bebek “Felâh”, *DİA*. XII, 300.

II. Felâh'ın Eş ve Zıt Anlamlıları

A. Eş Anlamlıları

Kur'ân-ı Kerim'de felâh kavramının eş anlamlısı olarak fevz, necât ve zafer kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Felah kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca bu kavramlara da bir göz atmada fayda vardır.

1. Fevz

İnsanın bir şeyi başarması, elde etmesi, şerden, kötü gördüğü şeyden uzaklaşp sevdiği şeye kavuşması veya tehlikeli şeyden kurtulup imrendiği şeye ulaşması, işinde muvaffak olması gibi anlamlara gelen¹⁹ fevz kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de türevleriyle beraber 29 yerde geçmektedir.²⁰

Kur'ân'ın beyanlarına göre cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete girdirilenler²¹, Allah ve Resûlüne itaat edenler²², Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduğu kimseler²³, Azaptan kurtulup Allah'ın rahmetine nail olanlar²⁴, dünyada iken *"Ey Rabbimiz! Biz iman ettik, bizi başışla, bize rahmetinle muamele et, Sen merhametlilerin en merhametlisisin"* diye dua edip de inkârcıların kendileriyle alay ettiği kimseler²⁵ fevz bulup kurtuluşa ereceklerdir. İşte bu şekilde kurtuluşa eren kimseye 'fâiz' denir, çoğulu fâizûn'dur.

2. Necât

Arapça necâ-yencû fiilinin mastarı olan 'necâ' ve 'necât' kelimesi sözlükte kurtulmak anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen 'tenciye' hem kurtulmak, hem de kurtarmak anlamında kullanılır. İncâ' ise kurtarmak manasındadır. Ayrıca 'necâ', 'necve' ve 'mencâ' yüksek yere denir.²⁶

Râgib el-İsfehânî (ö. 502/1108), necât kelimesinin asıl itibariyle bir şeyin diğerinden ayrılması manasında olduğunu belirtmektedir.²⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Sâlih'in, kavmi ile mücadelesinin anlatıldığı bağlamda geçen, *"Biz, iman edenleri ve kötülüklerden korunanları kurtardık"*²⁸ ibaresi buyrulur ki, "onlardan ayırıp kurtardık" şeklinde bir anlama sahiptir.

Kur'ân-ı Kerim'de necât mastarından türeyen kelimeler 84 yerde geçmektedir.²⁹ Bunların çoğu, 'kurtarmak' anlamında olan 'tenciye' ve 'incâ' mastarından

¹⁹ Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyyât*, s. 675; *el-Mu'cemü'l-vasit*, II, 712.

²⁰ M. Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 527.

²¹ Âl-i İmrân, 3/185.

²² Ahzâb, 33/71.

²³ Mâide, 5/119.

²⁴ En'âm, 6/16.

²⁵ Mü'minûn, 23/108-111.

²⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III, 934-35.

²⁷ Râgib, *el-Müfredât*, 'n-c-v' mad. s. 483.

²⁸ Neml, 27/53.

²⁹ M. Fuad Abdulbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 689-690.

türeyen kelimelerdir. Kur'an'da bu ifadeler daha çok dünyevî sıkıntı, meşakkat, gam ve kederden kurtarma için kullanılırken³⁰ iki yerde de cehennem ve ahiret azabından kurtarma anlamında kullanılmıştır.³¹ 'Necât' kelimesi ise sadece Mü'min sûresinin 41'inci ayetinde geçer. Bu ayette peygamberlerin insanları necata, onlara karşı olanların ise nâra/ateşe çağırdukları belirtilmektedir.

'Fevz' ile 'necat' kelimesinin her ikisinde kurtulmak manasını tazammun etmekle birlikte fevz, kötü görülen bir şeyden kurtulup, istenilen şeye kavuşmayı ifade etmektedir. Onun için Kur'an-ı Kerim'de cehennemden kurtulup cennete kavuşma 'fevz' kelimesiyle ifade edilmiştir.³² Nisâ sûresindeki: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir nimete ve ganimete erseydim"³³ ayeti de bu yönde bir anlam taşımaktadır. Buna mukabil necat ise kötülüklerden, eziyet ve işkenceden kurtuluş anlamına gelmektedir.³⁴

3. Zafer

Felâh kelimesiyle eş anlamlı görülen bir diğer kelime de 'zafer' dir. 'Zafire – yezferu' fiilinin mastarı olup isim olarak da kullanılan 'zafer'; sözlükte, bir şeyi elde etmek, düşmanı yenip ona karşı üstünlük sağlamak, galip gelmek anlamındadır. Kur'an-ı Kerim'de bu kökten iki kelime bulunmaktadır. Bunlardan ilki isim olan 'tırnak' anlamındaki 'zufur'³⁵, diğeri ise 'galip getirdi, üstün kıldı anlamında olan 'ezfera' fiilidir.³⁶ Râgıb el-İsfehânî, zufur/tırnak ile zafer arasındaki münasebeti "bunun aslı falan kimse tırnağını ona batırdı, sözüdür." diyerek kurmuştur.³⁷ Zafer, istediğini elde etmek anlamında 'fevz' yerine de kullanılır ise de fevz, zafer yerine kullanılmaz.³⁸

B Felah Kelimesinin Zıt Anlamlıları

Kur'an-ı Kerim'de felâh'ın zıt anlamlısı olarak iki kelime kullanılmaktadır: Hüsrân ve haybet.

1. Hüsrân

Allah Teâlâ A'râf sûresinin 8 ve 9'uncu ayetlerinde:

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

³⁰ Bkz. Bakara, 2/49; Tâhâ, 20/40; Enbiyâ, 21/76; Sâffât, 37/15; Duhân, 44/30.

³¹ Bkz. Meryem, 19/72; Saff, 61/10.

³² Bkz. Âl-i İmrân, 3/185.

³³ Bkz. Nisâ, 4/73.

³⁴ Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye*, s. 210.

³⁵ Bkz. En'am, 6/146.

³⁶ Bkz. Fetih, 48/24.

³⁷ Bkz. Râgıb, *el-Müfredât*, 'z fr' mad. s. 314.

³⁸ Bkz. Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye*, s. 211.

“Adil, hak tartı o günde olacaktır.³⁹ Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar felâha/kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar ayetle-rimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini hüsrana uğratanlar/ziyana sokanlardır.” buyurmuştur.

Mü’minûn sûresinin 102 ve 103’üncü ayetlerinde de:

فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ

“Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar felâha/kurtuluşa erenlerin ta ken-dileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar da kendilerini hüsrana/ziyana uğratanların ta kendileridir. Onlar cehennemde ebedî kalacaklardır.” buyurur.

Görüldüğü gibi ayetlerde ‘felâh’ın karşıtı olarak ‘hasirû (hüsrân)’ ifadesi kul-lanılmıştır.

Hasire - yahseru fiilinin mastarı olan *hüsrân* kelimesi, sözlükte zarar etmek, sermayesi noksanlaşmak, helak olmak, sapıtmak, kaybetmek, zayi etmek anlamına gelmektedir.⁴⁰

Kur’ânî bir kavram olarak ise hüsrânı; “insanın, ömrünü inanç ve ibadetten yoksun olarak boş şeyler uğruna tüketip ahirette ebedi bir kayıp ve zarara uğra-ması” şeklinde tarif etmek mümkündür. Hüsrân kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de türev-leriyle birlikte 65 yerde geçmektedir.⁴¹ İki yerde ‘apaçık hüsrân’ anlamında “*el-husrânü’l-mübîn*”⁴² şeklinde, bir yerde de “*hüsrânen mübînen*”⁴³ şeklinde ‘mübîn/besbelli’ sıfatıyla birlikte geçmektedir.

Râgıb el-İsfehânî demiştir ki: “Hüs ve hüsrân, sermayenin noksanlaşması, eksilmesi, zarar etmesi demektir. Bu eksilme bazen insana nispet edilerek “hasira fûlanün: Falan zarar etti, battı” denir; bazen de fiile nispet edilerek “hasirat ticaratühû: Falanın ticareti zarar etti/ ziyana uğradı” denir.

Hüsrân hem dünyadaki mal, makam ve itibar gibi dış kazançların kaybedil-mesi için kullanılır ki, bu kullanım daha yaygındır. Hem de sağlık, selamet, akıl, iman ve sevap gibi nefî/rûhî, manevi kazançların kaybedilmesi için kullanılır. İşte

³⁹ Ayette ‘el-veznü’ mübteda, ‘el-hakku’ onun sıfatı ‘yevmeizin’ de zarf olup haberdir. (Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 425; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil*, I, 535; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, II, 67; Şirbînî, *es-Sîracü’l-münîr*, I, 536). Ayete Türkçe meallerde genellikle ‘el-hakku’ haber yapılarak mana verilmektedir: “O gün tartı tam doğrudur.” (S. Ateş), “O gün iyi ve kötüyü ayıran ölçü haktır.” (Y. Nuri Öztürk). Kanaatimizce böyle mana vermek, iki bakımdan doğru değildir: a) Haber genellikle nekre gelir. Ma’rife geldiği de olur ama o zaman kasr veya ihtisas ifade eder. b) Ayette vurgulanmak istenen şey, orada tartının hak olması değil, orada amellerin doğru tartılacağı, adil değerlendirileceği, hiç kimsenin yaptığının yanına kalmayacağı hususudur.

⁴⁰ Bkz. *el-Mu’cemü’l-vasîf*, I, 233.

⁴¹ M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, ‘h-s-r’ maddesi, s. 231-232.

⁴² Bkz. Hac, 22/11; Zümer, 39/15. Mealleri şöyledir: “*İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah’a kayıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönüverir. O dünyada da kaybetmiştir, ahirette de. İşte bu apaçık hüsrânın/ziyanın ta kendisidir.*” (Hac, 22/11), “*De ki: Asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde hem kendilerini hem de ailelerini hüsrana sokanlardır. İyî bilin ki bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.*” (Zümer, 39/15).

⁴³ Bkz. Nisâ, 4/119. Anlamı şöyledir: “*Kim Allah’ı bırakıp da şeytani dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür.*”

Yüce Allah'ın aşağıdaki ayette apaçık hüsrân diye nitelediği de budur⁴⁴: “Şüphesiz hüsrâna uğrayanlar, kıyamet gününde hem kendilerini hem de ailelerini hüsrâna sokanlardır. İyi bilin ki bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.”⁴⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de; dinin esaslarını inkâr edenlerin⁴⁶, Allah'a ortak koşanların⁴⁷, Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin⁴⁸, kıyamet gününde Allah'ın huzuruna çıkıp hesaba çekileceklerine inanmayanların⁴⁹, batıl şeylere inananların⁵⁰, Allah'a vermiş oldukları ahitlerine riayet etmeyenlerin, O'nun emirlerini yerine getirmeyenlerin ve yeryüzünde bozgunculuk, fitne, fesat çıkaranların⁵¹, şeytanın kendilerini kuşatıp Allah'ı anmayı unutturduğu, böylece 'hızbü's-şeytân/ şeytanın hizbi, yandaşları olanların⁵², Allah'a dinin bir ucundan bir kenarından tereddütle ibadet edip başlarına iyilik gelince, ellerine nimet geçince sevinenlerin, başlarına bir bela ve musibet gelince ise 'bu dinde hayır yokmuş' diye gerisin geri dönenlerin⁵³, İslâmın dışında başka bir din arayanların, başka din peşinde koşanların⁵⁴ hüsrâna uğrayacakları belirtilmiştir.

Kur'an'da bir de “el-ehserûn: En çok hüsrâna, ziyana uğrayanlar” şeklinde vasfedilen bir kesim vardır ki bunlar da; ahirete inanmayanlar⁵⁵, Allah'ın ayetlerini ve tekrar diriltirilip Rablerinin huzuruna çıkartılacaklarını inkar ettikleri için dünyadaki amelleri boşa gidenler⁵⁶, insanları Allah'ın yolundan/dininden alıkoyanlar, Hakkın doğru yolunu eğri göstermeye çalışanlar ve böylece Allah'ın lanetine uğrayanlar⁵⁷, Hz. İbrahim'e, -tabii genel olarak bütün peygamberlere- tuzak kurmak isteyen kimselerdir.⁵⁸

Râğıb el-İsfehânî, Kur'an'da zikredilen hüsrânın hep kıyamet günü ile ilgili olduğuna, dolayısıyla da dünyevi değil mahza dini bir içeriğe sahip olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁹

Türkçede de 'felâh'ın zıttı için hüsrân kelimesi kullanılmaktadır. Nitekim Mehmed Âkif Ersoy'un şu beyitlerinde bu tarz bir kullanım söz konusudur:

Hâlikın nâ mütenâhî adı var, en başı: Hak.

⁴⁴ Râğıb, *el-Müfredât*, 'h-s-r' mad. s. 147.

⁴⁵ Zümer, 39/15.

⁴⁶ Mâide, 5/5.

⁴⁷ Zümer, 39/65.

⁴⁸ Zümer, 39/63.

⁴⁹ En'âm, 6/31.

⁵⁰ Ankebût, 29/52.

⁵¹ Bakara, 2/27.

⁵² Mücâdele, 58/19.

⁵³ Hac, 22/11.

⁵⁴ Â-i İmrân, 3/85.

⁵⁵ Nemi, 27/5.

⁵⁶ Kehf, 17/103-105.

⁵⁷ Hûd, 11/18-22.

⁵⁸ Enbiyâ, 21/70.

⁵⁹ Râğıb, *el-Müfredât*, s. 148. Dilimizde de hüsrân bu manada kullanılır. Nitekim M. Salâhî: “Hüsrân; zarar, ziyan manasına olan hasâr ve hasâret ile müteradiftir. Lakin bu kelime zarardîde manasından ziyade dalâlet manasında kullanılır kidiğer iki lafzın medlûlü maddiyata, bunun mazmunu ise ma'neviyyâta ait demektir.” der. (Bkz. M. Salâhî, *Kâmûs-i Osmânî*, III, 335).

Ne büyük şey, kul için, hakkın elinden tutmak.
Hani ashab-ı kiram ayrılalım derlerken
Mutlaka sure-i ve'l-asr'ı okurmuş bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh
Başta imân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh;
Sonra hak, sonra sebat: İşte kuzum insanlık;
Dördü birleşti mi, yoktur sana hüsrân artık.⁶⁰

2. Haybet

Kur'ân-ı Kerîm'de felâh'ın zıt anlamlısı olarak kullanılan kelimelerden biri de 'haybet'dir. Yüce Rabbimiz Şems sûresinin 9 ve 10'uncu ayetlerinde:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

"Nefsini temizleyip arındıran, yücelten kimse muhakkak felâha/ ebedi kurtuluşa ermiştir. Onu korumayıp günahlarla alçaltan kimseler ise zarar edip hüsrana uğramışlardır."

Ayette '*hüsrana uğramış, emeline kavuşmamış*' anlamında kullanılan kelime '*hâbe*' fiilidir. Haybe, *hâbe-yehîbü* fiilinin mastarı olup sözlükte; istediğini elde edememek, emeği ve çalışması boşa gitmek, zarar etmek, ziyana uğramak, bir şeyden mahrum kalmak, menedilmek, me'yûs olmak gibi anlamlara gelir.⁶¹ Bu vasıflara sahip olan kimseye de hâib denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kökten gelen kelimeler, üçü '*hâbe*' mazi fiil⁶² ve biri de ism-i fail olan 'hâib'in çoğulu 'hâibîn'⁶³ olmak üzere dört yerde geçmektedir.

Âlûsî 'hâbe'nin; yakın anlama sahip olan yeisten daha özel bir anlamı tazammun ettiğini ifade etmiş ve bu çerçevede şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Haybet, ye's gibi ümidin kesilmesi demektir. Ye's ile arasındaki fark şöyle belirtilmiştir: "Haybet, bir şeyi ümit edip bekledikten sonra olur; ye's ise umup beklemeden önce de sonra da olabilir. Ye's'in zıttı recâ, haybet'in zıttı ise zaferdir."⁶⁴

Türkçede de haybet'in ismi faili olan hâib kelimesi kullanılır. Hâib, dilimizde emeline, istek ve gayesine eremeyen, muvaffak olamayan, mahrum, bî-behre/nasipsiz demektir.⁶⁵

III. Kur'ân-ı Kerîm'de Felâh

Kur'an'da bizzat '*felâh*' kelimesi değil de iflâh masterından türeyen kelimeler 40 yerde geçmektedir.⁶⁶ Kelime Kur'an'da da, daha önce belirtilmiş olan sözlük

⁶⁰ M. Akif Ersoy, *Safahat*, s. 379.

⁶¹ *el-Mu'cemü'l-vasît*, I, 233.

⁶² Bkz. İbrâhîm, 14/15; Tâhâ, 20/61, 111; Şems, 91/10.

⁶³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/127.

⁶⁴ Âlûsî, *Rûhü'l-meânî*, IV, 49 (Al-i İmran 127).

⁶⁵ Ş. Sami, *Kâmûs-i Türki*, s. 572.

⁶⁶ Bkz. M. Fuad Abdalbâkî, *el-Mucemü'l-müfehres*, s. 526.

manasında kullanılmaktadır. Hatta bazı müfessirler, bu kökten gelen kelimelerin geçtiği yerlerde, açıklamalarını kelimenin sözlük manasına dayandırmaya çalışmışlardır.

Kelimenin asıl manalarından birinin yarmak olduğuna yukarıda temas etmiştik. İnsanın ebedi ve gerçek kurtuluşa erebilmesi için önündeki engelleri, güçlükleri, zorlukları, meşakkatleri yarıp aşması gerekir. Buradan da anlaşılıyor ki felâh, kurtuluşa ermektir, fakat bu kurtuluş hemen kolaylıkla, meşakkatsizce elde edilen bir şey değildir. Kurtuluşa erebilmek için çalışmak, didinmek, gayret göstermek gerekir. Öncelikle samimiyet ve ihlâsla iman esaslarına inanmak, başta namaz, oruç, zekât gibi ibadetler olmak üzere Allah'ın emretmiş olduğu bütün emirleri yerine getirmek, yasak kıldığı hususlardan da sakınmak gerekir. Nitekim Bakara sûresinin beşinci ayetinin tefsirinde Reşid Rıza ile Ebû Zehra'nın 'felâh' kelimesindeki bu anlama işaret ettikleri görülmektedir.⁶⁷

Felâhın beka/ sabit ve devamlı olmak manası nazar-ı dikkate alınarak Kur'an'da geçen "Ülâike hümül-müflihûn" ifadesine, "ebedi kurtuluşa erecekler ve devamlı nimetler içerisinde bulunacaklardır, cennette ebedi kalacaklardır" gibi manalar verilmiştir.⁶⁸

Kur'an'da (f-l-h) kökünden gelen kelimelere genel olarak korktuklarından kurtulup umduğuna nail olmak, kurtuluşa ermek, saadet ve selamete kavuşmak manaları verilmektedir⁶⁹ ki zaten bunlar felâh'ın sözlük manasında mevcuttur.

Elmalılı Hamdi Yazır, felâh kelimesinin sözlük manasıyla Kur'an'da kullanılan manası arasında irtibat kurarak şöyle demiştir: "*Felâh*, aslında 'felâhat' gibi 'yarmak' manasıyla ilgilidir ki, önündeki maniayı/engeli yarıp, kendini kurtarmak ve istediğine ermek yani zafer bulmaktır. Müminler de dünya, tabiat ve şehvet mânialarını yarıp, gaybda gizlenen matluplarına/isteklerine erenler ve ahirette ebedi felâh bulanlar olacaktır."⁷⁰

Kur'an'da bazı kelimelerin birden çok anlamı vardır. Bilindiği gibi birden çok anlamı olan bir kelimenin değişik ayetlerde farklı manalarda kullanılmasına 'vücûh' denilmiştir. Bazen de birden çok kelime aynı anlamda kullanılmaktadır ki buna da 'nezâir' denilmiştir.

Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) bu sahada yazılmış ilk eser olarak kabul edilen "el-vücûh ve'n-nezâir" isimli eserinde Kur'an'da 'felâh' kökünden gelen 'efleha' fiilinin iki anlamda kullanıldığını belirterek şöyle demiştir:

a. Efleha; '*seide*' manasına kullanılmaktadır ki anlamı saadete erdi, mutlu, bahtiyar oldu demektir. Aşağıdaki ayetlerde bu anlamda kullanılmıştır:

فَدَّ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ "Müminler saadete erdi, mutlu, bahtiyar oldu."⁷¹

⁶⁷ Bkz. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, I, 137; Ebû Zehra, *Zehratü't-tefâsîr*, I, 114.

⁶⁸ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, I, 63; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 116; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 27.

⁶⁹ Bkz. Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, I, 63; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, I, 116-117.

⁷⁰ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 204.

⁷¹ Mü'minûn, 23/1.

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى “Kötülüklerden arınan saadete erdi, mutlu, bahtiyar oldu.”⁷²

b. Fevz manasına kullanılmaktadır ki anlamı, kötü gördüğü şeyden kurtulup istediği şeye kavuşmak demektir. Şu ayetlerde bu anlamdadır:

إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمَجْرِمُونَ “Hakikat şu ki, mücrimler ahirette kurtuluşa ermezler, umduklarına nail olmazlar.”⁷³

إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Hakikat şu ki, zalimler kurtuluşa ermezler, umduklarına nail olmazlar.”⁷⁴,⁷⁵

Mukatil’in izahına göre Kur’an’da 40 yerde geçen ‘efleha’ ve türevleri ya ‘seide’ ya da ‘fâze’ manasında kullanılmaktadır. Peki, hangi ayetlerde ‘seide’ ve hangi ayetlerde fâze’ manasına kullanılmıştır? Verilen misallere bakılınca ‘efleha’ fiilinin müspet/olumlu ise ‘seide’ manasına, menfi/olumsuz ise ‘fâze’ manasına kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mukatil’in bu izahı, kanaatimizce kesin ve bağlayıcı görülmemektedir. Zira onun müspet fiillere vermiş olduğu mananın menfi fiillere, menfi fiillere vermiş olduğu mananın da müspet fiillere verilmesi mümkün görülmektedir. Nitekim “kad efleha’l-mü’minûn’ ayetini Beyzâvî ‘onlar isteklerine kavuştular’,Nesefî de, “onlar kaçtıklarından kurtulup isteklerine kavuştular” diye açıklamışlardır.⁷⁶

A. Kur’an’da Felâh Kelimesinin Kullanılış Şekilleri

Kur’an’da bu kökten gelen kelimeler hep ‘iflâh’ mastarından türeyen kelimeler olup ya fiil ya da ism-i fâil olarak gelmiştir. Fiil olarak gelenler:

1. Dört yerde geçmiş zaman kipiyle ‘أَفْلَحَ efleha’ şeklinde gelmiş olup hepsinin başında da ‘قَدْ kad’ edatı vardır.

2. 23 yerde geniş zaman kipi olarak gelmiştir. Bunlardan 12’si ‘لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ lealleküm tüflihûn’, biri ‘لَنْ تُفْلِحُوا len tüflihû’, 10’u da ‘لَا يُفْلِحُ lâ yüflihu’ şeklinde gelmiştir.

İsm-i fâil olanlara gelince ise 13 yerde ‘الْمُفْلِحُونَ el-müflihûn’ şeklinde gelmişlerdir.⁷⁷

1. Kad Efleha

Biraz önce belirtildiği gibi dört ayet-i kerime ‘kad efleha’ diye başlamaktadır.

⁷² A’lâ, 87/14.

⁷³ Yûnus, 10/17.

⁷⁴ Yûsuf, 12/23.

⁷⁵ Bkz. Mukatil b. Süleyman, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, s. 172. Mukatil b. Süleyman’ın dışında bu konuda eser yazan Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî’nin *el-Vücûh ve’n-nezâir* (Thk: Arabî Abdülhamid Ali, Berut, ts.) isimli kitabı ile İbnü’l-Cevzî’nin *Nüzhete’l-ayûni’n-nevâzir fi ilmi’l-vücûhi ve’n-nezâir* (Thk: M. Abdulkerim Kazım er-Râdî, Beyrut, 1988) isimli kitaplarında ‘felah’ maddesine yer verilmemiştir.

⁷⁶ Bkz. Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl*, II, 462; Nesefî, *Medârik*, III, 170.

⁷⁷ Bkz. M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mucemü’l-müfehres*, ‘f-l-h’ mad.

Bilindiği gibi 'kad' edatı mazi fiilin başına gelince tahkîk yani o işin muhakkak olduğunu ifade etmekte ve çoğunlukla beklenen bir habere cevap olarak gelmektedir. Sanki müminler, kurtuluşa erecekleri hususunda bir müjde bekliyorlardı. Bunun için kendilerine bekledikleri şeyin sabit olduğuna delalet eden bir ifade ile hitap edilerek 'kad eflaha'l-mü'minûn: Müminler muhakkak kurtuluşa ermiştir'⁷⁸ buyrulmuştur.⁷⁹

2. Lealleküm tüflihûn

Biraz önce de kaydedildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'de 12 yerde 'لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ' *lealleküm tüflihûn* ibaresi geçmektedir. 'Lealle', dilimizde 'belki, umulur ki, umarım ki' anlamına gelen bir edattır. Sözü söyleyen Allah olunca o zaman 'ummak' fiili sözü söyleyene değil, muhataba yani insana ait olur, çünkü Allah söylediği şeyin olup olmayacağını kesin olarak bilmektedir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'de 'lealleküm tüflihûn' ve benzeri ifadeler, irab bakımından kendilerinden önceki fiilin failinden 'hal' olurlar. Mesela

وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (Hac, 22/67) ayetinin meali şöyle olur: "Ebedi kurtuluşa ermenizi umarak hayır işleyiniz." Buna göre ayette: a) Kurtuluşa ermenin yüce bir merteye olduğuna ve buna kavuşmanın kolay olmadığına, b) İnsanın ibadetiyle gururlanmaması, devamlı havf ile recâ arasında olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁸⁰

3. el-Müflihûn

'İflâh' masterından türemiş ism-i fâil olan 'el-müflih'in çoğulu 'el-müflihûn' Kur'ân-ı Kerîm'de 13 yerde geçmektedir.

Müflih felâh bulan, ebedi kurtuluşa eren, devamlı nimet ve hayır içinde olan, kötü gördüğü şeylerden kurtulup umduğuna nail olan demektir.

Kur'an'daki tertibe göre 'الْمُفْلِحُونَ' kelimesinin ilk geçtiği yer olan Bakara sûresinin 5'inci ayetindeki وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ifadesini İbn Abbas (r.a): "Onlar istediklerini elde etmişler ve kaçtıkları şeyin şerrinden kurtulmuşlardır" şeklinde açıklamıştır.⁸¹

İbn Cerîr (ö.310/922) de bu ibareyi şöyle izah etmiştir: "Onlar kurtuluşa ermişler ve Allah katında istedikleri şeye kavuşmuşlardır. Yani onlar güzel amelleri, Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine inanmaları sebebiyle Allah katında, istemiş oldukları sevabı ve ebedi olarak cennette kalmayı elde etmişler, Allah'ın, düşmanları için hazırlamış olduğu azaptan kurtulmuşlardır."⁸²

⁷⁸ Mü'minûn, 23/1.

⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 216; Neseî, *Medârik*, III, 170.

⁸⁰ Bkz. Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, I, 61. Beyzâvî bu izahı Bakara sûresinin 21'nci ayetinin tefsirinde yapmıştır.

⁸¹ Bkz. İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, I, 250; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 44.

⁸² İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, I, 250.

Begavî (ö.516/1122) ise söz konusu ibareyi şöyle açıklamaktadır: “İşte onlar kurtuluşa erenler, maksatlarına nail olanlardır. Onlar cennete kavuşup cehennem ateşinden kurtulmuşlardır. Felâh beka manasına da gelir. Buna göre ayetin manası “onlar devamlı nimet içinde kalacaklardır” şeklinde olur. Felâh’ın asıl manası kesmek ve yarmaktır. Yeri sürüp yardığından dolayı çiftçiye fellâh denilmiştir. Buna göre ayetin manası “onların dünya ve ahirette hayır içerisinde olacakları kesinleşmiş/ kesin karar verilmiş, belirlenmiştir” şeklinde olur.⁸³

Bezzâvî (ö.691/1291) de söz konusu ayette geçen ‘müflih’ kelimesini şöyle açıklar: “Müflih, zafer yolları kendisine açılmışçasına, istediğini elde eden kimse demektir.⁸⁴ Burada Bezzâvî, kelimenin kök manasındaki “yarmak, açmak” anlamıyla irtibat kurmaktadır.

İbn Kesîr (ö.774/1372) aynı ayeti şöyle açıklar: “...ve onlar dünya ve ahirette felâha/kurtuluşaa erenlerdir”⁸⁵

Tefsîru’l-menâr’da bu ayetin tefsirinde bir hususa dikkat çekilmektedir: “Felâh; isteğine kavuşmak, umduğunu elde etmektir. Fakat kişi, meşakkat çekip yorulmaksızın bir şeyi kolayca, zahmetsizce elde edince ‘efleha’r-racülü: adam felâha erdi’ denilmez. Bilakis felah’ın sözlük manasının gerçekleşmesi için insanın rağbet ettiği şey için çalışması, didinmesi, gayret etmesi gerekmektedir. Nitekim konumuz olan ayette felâha erenler; Hz. Peygambere ve ondan öncekilere indirilen kitaplara iman etmek, Hz. Peygamberin tebliğ etmiş olduğu emirlere uyup nehiylerden kaçınmak suretiyle istediklerine nail olmuşlardır.”⁸⁶

Tespitlerimize göre bu kelimenin Kur’an’daki kullanımının bazı özellikleri vardır ki, bunları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- a. Övgü ifadesi olarak kullanılır,
- b. Sadece müminler hakkında kullanılır,
- c. Çoğul olarak müflihûn şeklinde kullanılır, tekil olarak kullanılmaz,
- d. Mutlak olarak “kurtuluşa erenler” şeklinde kullanılır, neden kurtuldukları belirtilmez,
- e. İsim cümlesi içerisinde hep haber olarak ve başında ‘el’ takısı bulunarak kullanılır,⁸⁷

c. Kendisinden önce hep zamir-i fasl gelir.⁸⁸

Kısaca isim cümlesi olarak وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ şeklinde kullanılır.⁸⁹

Bu ifade çok güçlü bir anlam içermektedir. Şöyle ki:

⁸³ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1, 63.

⁸⁴ Bezzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1, 39.

⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsir*, 1, 44.

⁸⁶ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 1, 137.

⁸⁷ Bu özelliğin tek istisnası Kasas süresinin 67. ayetidir.

⁸⁸ Son iki özelliğin tek istisnası Kasas süresinin 67. ayetidir.

⁸⁹ Kelimenin Kur’an’daki kullanımı böyledir, yoksa kural olarak bu kelime her yerde böyle kullanılır, demek değildir.

a. Bilindiği gibi isim cümlesi sübût, fiil cümlesi de hudûs ifade eder. İsim cümlesiyle ifade edilmiş olması onların felâhda sabit olacaklarını, bunun geçici olmayacağını ifade eder.

b. 'Ülâike' uzağa işaret için kullanılan isim-i işaretidir. Müminler yakın oldukları halde onlara uzaklık bildiren 'ülâike' ile işaret edilmesi onların manevi derecelerinin yüceliğini, kurtuluşa ermenin pek yüce bir mertebe ve âlî bir derece olduğunu ifade eder.

c. Haber (*el-müflihûn*) ma'rife olarak gelmiştir. İsim cümlesinde asıl olan mübtedanın ma'rife, haberin nekre olmasıdır. Burada olduğu gibi haber ma'rife olursa te'kîd ifade eder, hatta kasr da ifade eder.⁹⁰

d. Ayrıca haber ile mübtedanın arasına 'hüm' zamiri gelmiştir ki, buna zamir-i fasl denir, bu da tekit ve kasr ifade eder.⁹¹

B. Felâha Erecek Olanlar

Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif ayetlerde felâha erecek kimselerden bahsedilmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Temizlenip arınanlar,
2. Rabbinin ismini zikredip namaz kılanlar⁹²,
3. Nefsini temizleyip arındıranlar, yüceltenler⁹³,
4. İman edenler,
5. Namazlarını huşû, tam bir samimiyet ve ihlas içinde kılanlar,
6. Boş ve yararsız söz ve işlerden yüz çevirip kıymetli vakitlerini zayi etmeyenler,
7. Zekâtı verenler/ zekat vermek için çalışanlar⁹⁴,

⁹⁰ Bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, II, 802; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 204.

⁹¹ Zamir-i fasl üç şey ifade eder: a) Kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil, haber olduğunu, b) Tekîd, c) İhtisas/kasr. Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, I, 161; Neseî, *Medârik*, I, 47; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 602.

⁹² A'lâ, 87/14-15. Ayette geçiş arınmak anlamında olan tezekkâ fiili üç şekilde yorumlanmıştır:

a) Nefsi, küfür, masiyet ve kötü huylardan arındırıp temizlemek. Bu, ruh temizliği, iç temizlik, kısaca manevi temizlik demektir. b) Namaz için abdest alıp temizlenmek ve böylece tertemiz bir halde yaşamak. Bu da dış temizliği, beden temizliği, kısaca maddi temizlik demektir. c) Zekât vermek. (Neseî, *Medârik*, IV, 512-513; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münir*, IV, 599). Zekât kelimesi de aynı kökten (z-k-v) gelmekte olup sözlükte temizlik, arınma, artma ve bereketlenme anlamındadır. Zekât veren kimse bununla, kendi nefsinin/benliğini günah kirlerinden, malını da yoksulun hakkından temizlemiş olur. Netice olarak içini, dışını, kazancını ve servetini temizleyen, temiz tutan kimse kesin olarak kurtuluşa ermiş olur.

⁹³ Şems, 91/9-10.

⁹⁴ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ Mü'minûn, 23/4 bu ayete meallerde genellikle "Onlar zekatlarını verirler", "Onlar zekâtı eda ederler" gibi mana verilmekte ise de kanaatimizce bu mana isabetli görülmemektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de 32 yerde zekât vermek anlamında hep 'itâ' mastarından türeyen kelimeler kullanılmıştır. (Bkz. M. Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 'z-k-v' mad. s. 332-333). Oysa burada 'fâilûn' kelimesi zikredilmiştir. Buna göre ayetin manası; "Onlar zekât (vermek) için faaliyet gösterirler, çalışırlar" şeklinde olmalıdır. Bilindiği gibi zekât vermek için şer'an nisap miktarı mala malik olup zengin olmak, zekât verecek maddi güce sahip olmak gerekir. İşte ayet bunu ifade etmektedir.

8. Edep yerlerini/ namus ve iffetlerini koruyanlar,
9. Emanetlerine/ kendilerine bırakılan emanetlere, kendileri için birer emanet mesabesinde olan uhdelerindeki görevlerine riayet edenler,
10. Ahidlerine/ vermiş oldukları sözlere riayet edenler,
11. Namazlarına riayet edenler/ namazlarını vaktinde ve adabına uygun olarak kılmaya devam edenler⁹⁵,
12. Riba yemeyenler,
13. Allah'ın emrine karşı gelmekten sakınanlar⁹⁶,
14. İçki içmekten,
15. Kumar oynamaktan,
16. Fal oklarıyla yönünü tayin etmekten ve
17. Putlara tapmaktan kaçınanlar⁹⁷,
18. Sabredenler,
19. Zulme karşı toplumsal direnç göstererek sabır hususunda birbirleriyle yarışanlar,
20. Sınır boylarında nöbet tutanlar/ düşmanla, nefisle ve şeytanla mücadele için devamlı hazırlıklı bulunanlar⁹⁸,
21. Allah'a manen yaklaşılmaya vesile⁹⁹/yol arayanlar,
22. Allah yolunda cihat edenler¹⁰⁰,
23. Kötü ve zararlı şeylerle iyi ve yararlı şeylerin bir olmadığını bilip haramlardan kaçınanlar¹⁰¹,
24. Düşman bir toplulukla karşılaşınca sebat edip var güçleriyle direnenler, gevşekliğe kapılmayanlar,
25. Allah'ı çokça zikredenler¹⁰²,
26. Allah'ın huzurunda saygıyla rukua eğilenler,
27. Secdeye kapananlar,
28. O'na her an kulluk görevlerini yerine getirerek ibadet edenler,
29. Hayır işleyenler, yararlı iş yapanlar¹⁰³,

⁹⁵ Mü'minûn, 23/1-9.

⁹⁶ Al-i İmran, 3/130.

⁹⁷ Mâide, 5/90.

⁹⁸ Al-i İmran, 3/200.

⁹⁹ Vesile, sözlükte bir şeye yakın olma vasıtası, muradına erme sebebi, vasıta, bir şeye rağbet ederek ulaşmak gibi anlamlara gelir, çoğulu vesâil'dir. Kur'ânî bir kavram olarak vesile, kurbet manasındır ki Allah'ın rızasını elde etmeye ve O'na manen yaklaşılmaya sebep olan ilim, ibdet ve güzel amellerdir. Tevessül de: Bir şeye sarılmak, maksada erişmek için bir şeyi vesile edinmek manasındır. (Bkz. İbn Mazûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4387; Râgıb, *Müfredât*, s. 524; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, s. 539). Vesile kelimesi Kur'an'da iki yerde geçmektedir: (Mâide, 5/35; İsrâ, 17/57). Mâide sûresindeki ayette, müminlerden, Allah'a yaklaşmak için vesile aramaları istenmektedir. Bu da insanı Allah'ın rızasına ve lütfuna erdirecek salih/ güzel amellerdir.

¹⁰⁰ Mâide, 5/35.

¹⁰¹ Mâide, 5/100.

¹⁰² Enfal, 8/45.

30. Günahlarından tevbe edip Allah'a yönelenler¹⁰⁴,
31. İbadet yapmak ve cuma namazı kılmak suretiyle ahiretleri için çalıştıkları gibi cuma namazını müteakip yeryüzüne dağılarak kimseye muhtaç olmamak için Allah'ın lütfundan helal yollarla rızıklarını arayanlar¹⁰⁵,
32. Ahirete, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an'a ve daha önceki ilahi kitaplara inananlar¹⁰⁶,
33. İnsanları hayra davet edenler,
34. Ma'rûfu/ aklın ve dinin güzel gördüğü şeyleri emredenler,
35. Münkerden/aklın ve dinin kötü gördüğü şeylerden sakındıranlar, böylece insanların hayrı, iyiliği için çalışanlar¹⁰⁷,
36. Hz. Peygambere inanan, hürmet eden, yardım eden ve onunla gönderilen nura/Kur'an'a uyanlar¹⁰⁸,
37. Allah yolunda, O'nun dininin hâkim olması için mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler¹⁰⁹,
38. Aralarında hükmetsin diye Allah ve Resûlünün buyruklarına çağrıldıkları zaman "işittik ve itaat ettik" diyerek teslimiyet gösterip boyun eğenler, Allah ve Resûlünün kesin hükümleri dışında başka hükümler, başka görüşler peşinde koşmayanlar¹¹⁰,
39. Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa, hakkını verenler, yardımda bulunanlar¹¹¹,
40. Allah'a ve Peygamber'e karşı gelenlere -bunlar babaları, oğulları, kardeşleri ve akrabaları da olsa- içlerinde sevgi beslemeyenler¹¹²,
41. Nefislerinin tamahkârlığından, cimriliğinden korunananlar, cömert olanlar¹¹³,
42. Yaptıkları kötülüklerden dönüp iman edenler ve salih amel işleyenler/din için, insanlık için yararlı işler yapanlar¹¹⁴,
43. İşlerini ve ibadetlerini güzel yapanlar¹¹⁵,
44. Düşmanın hilelerini alt edip üstün gelenler¹¹⁶,

→

¹⁰³ Hac, 22/77.

¹⁰⁴ Nur, 24/31.

¹⁰⁵ Cuma, 62/10.

¹⁰⁶ Bakara, 2/3-5.

¹⁰⁷ Al-i İmran, 3/104.

¹⁰⁸ A'raf, 7/157.

¹⁰⁹ Tevbe, 9/88.

¹¹⁰ Nûr, 24/51.

¹¹¹ Rûm, 30/38.

¹¹² Mücadele, 59/22.

¹¹³ Haşr, 59/9; Tegâbün, 64/16.

¹¹⁴ Kasas, 28/67.

¹¹⁵ Lokman, 31/3-5.

¹¹⁶ Tâhâ, 20/64.

45. Allah'ın vermiş olduğu nimetleri unutmayıp ananlar, nankörlük etmeyenler¹¹⁷ ve bunun tabii bir sonucu olarak şükredenler¹¹⁸,

46. Evlere arkalarından girmenin/meselelere tersinden yaklaşmanın iyilik olmadığını, gerçek iyiliğin kötülüklerden sakınmak, evlere kapılarından girmek/meseleleri doğru tarafından ele almak olduğunu bilerek doğru davranış sergileyenler¹¹⁹,

47. Herkesin yapmış olduğu bütün iyilik ve kötülüklerinden hesaba çekileceği ve herkese yaptıklarının karşılığının verileceği kıyamet gününde tartısı/sevapları ağır gelenler¹²⁰.

C. Felâha Eremeyecek Olanlar

Kur'ân-ı Kerîm'de felâha/kurtuluşa, ebedî mutluluğa, saadet ve selamete eremeyecek olanlar da belirtilmiştir. Bunlar:

1. Allah'a karşı yalan uydurup ayetlerini yalanlayanlar.¹²¹
2. Küfürleri, baskıları, işkenceleri sebebiyle zalimler¹²²
3. Sihir ve büyücülük yaparak insanları aldatanlar¹²³,
4. Kendilerine iyilik edenlere kötülük yapanlar, iyiliğe kötülükle mukabelede bulunanlar¹²⁴,
5. Kâfirler, nankörler, Allah'la beraber başka tanrılara tapanlar¹²⁵,
6. Dilleriyle uydurdukları yalanlara dayanarak "şu helaldir, şu haramdır" diye Allah'a yalan isnat edenler¹²⁶.

D. Kurtuluşun Nerede Olacağı

Felâhın içeriğinde/anlamında var olan kurtuluş dünya ile mi yoksa ahiretle mi alakalıdır? Meselâ; "kad efleha'l-mü'minûn: Mü'minler kesin olarak umduklarına nail olup ebedi kurtuluşa ermişlerdir"¹²⁷ ayeti ve benzerleri, bu kurtuluşun dünyada mı, ahirette mi, yoksa her ikisinde mi olacağını ifade etmektedir? Bu hususun tetkik ve tespitinde yarar görülmektedir. Yoksa bu önemli nokta muallâkta kalmış, makale de eksik olmuş olur¹²⁸.

¹¹⁷ Allah'ın vermiş olduğu nimetleri hatırlamak ve anmak insanı o nimetleri kendisine lütfeden Yüce Yaratıcı'ya ibadete ve şükretmeye sevkeder. Rabbine ibadet edip şükreden ise kurtuluşa erer, böylece dünyada ilâhî azaba çarptırılıp helâk olmaktan, ahirette de cehennem azabından kurtulmuş olur.

¹¹⁸ A'râf: 7/69.

¹¹⁹ Bakara, 2/189.

¹²⁰ A'râf, 7/8; Mü'minûn, 23/102.

¹²¹ En'âm, 6/21; Yûnus, 10/17.

¹²² En'âm, 6/135; Kasas, 28/37.

¹²³ Yûnus, 10/77; Tâhâ, 20/69.

¹²⁴ Yûsuf, 12/23.

¹²⁵ Mü'minûn, 23/117; Kasas 28/82.

¹²⁶ Nahl, 16/116.

¹²⁷ Mü'minûn, 23/1.

¹²⁸ Bakabilidiğimiz kadarıyla böyle bir tetkikin yapıldığını göremedik.

Felâh kavramının geçtiği ayetler toplu olarak incelendiğinde bir ayetten kurtuluşun dünyada olacağı, üç ayetten ahirette olacağı anlaşılmaktadır. Geriye kalan ve içerisinde felâh kavramı geçen bütün ayetlerde ise dünya ve ahirete atıf ve işaretle bulunulmaksızın mutlak olarak kurtuluştan bahsedilmiştir.

Kurtuluşun sadece dünyada olacağını ifade eden ayet, sihirde üstün gelme ile ilgili olup Hz. Musa'nın karşısında toplanan sihirbazların birbirlerine söylemiş oldukları: "*Bütün maharetlerinizi dökün ortaya ve saf tutup yürüyün. Bugün üstün gelen kurtuluşa/muradına erecektir.*"¹²⁹ sözleridir. Devamındaki ayette yüce Allah'ın; "*Sihirbaz nerede olursa olsun, ne yaparsa yapsın asla kurtuluşa eremez.*"¹³⁰ buyruğu ile bunun kurtuluşa ermek olamayacağı belirtilmiştir.

Kurtuluş'un ahirette olacağını ifade eden ayetlere gelince bunlardan ikisi A'râf sûresinin 8'nci ayetiyle Mü'minûn sûresinin 102'nci ayetleridir. Bu ayetlerde: "*Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar felâha/ebedi kurtuluşa erenlerdir.*" buyrulmuştur ki sevap ve amellerin tartılıp ağır basması ahirette olacağı bilinmektedir. Yine Mü'minûn sûresinin ilk dokuz ayetinde kurtuluşa erecek olanların birtakım vasıfları zikredildikten sonra 10-11'inci ayetlerinde: "*İşte onlar Firdevs cennetine varis olacaklar ve orada ebedi kalacaklardır*" buyrulmuştur ki bunun da kesin olarak ahirette olacağı anlaşılmaktadır.

Bu ayetlerin dışında "*Kad eflha: Ebedi kurtuluşa erdi*", "*Lealleküm tüflihûn: Umulur ki ebedi kurtuluşa erip umduklarınıza nail olursunuz*" gibi '*felâh*' kelimesinin geçtiği ayetlerin çoğunluğu ise mutlak olarak zikredilmiş, felâha ermenin bu dünyada mı, yoksa ahirette mi olacağı belirtilmemiştir. Bundan dolayı müfessirler bu tür ayetlere farklı manalar vermişlerdir. Bu bakımdan müfessirleri üç grupta toplamak mümkündür:

a. Kimi müfessirler ayette mutlak olarak zikredildiği gibi, tefsirini de mutlak olarak yapmışlar, dünyada, ya da ahirette diye bir kayıt düşmemişlerdir. Böyle açıklayan müfessirler çoğunluktadır.

b. Bazı müfessirler, bu kurtuluşun hem dünyada, hem de ahirette olacağını belirterek ayetin tefsirinde bunu kaydetmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki bunlar "Mutlak kelam, kemaline hamlolunur"¹³¹ kaidesi gereği böyle bir tefsire yönelmişlerdir.

Mesela Begavî ve İbn Kesîr "*... ve işte onlar istediklerine kavuşup ebedi kurtuluşa erenlerdir*" (Bakara, 2/5) ayetinin tefsirinde bu kurtuluşa ermenin hem bu dünyada hem de ahirette olacağını belirtmişlerdir¹³².

Râgıb el-İsfahânî'ye göre de '*felâh*' hem dünyada hem de ahirette olacaktır. Zira o, felâhı dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra, "birincisi, dünya hayatını güzelleştiren şeyleri elde etmektir ki, bu da uzun ömür, zenginlik ve

¹²⁹ Tâhâ, 20/64.

¹³⁰ Tâhâ, 20/69.

¹³¹ Buna 'izâ utlikaa'l-kelâm yürâdü bihi'l-kemâl' de denir ki anlamı: "Kelam mutlak olarak zikredilince onunla kemâl/ kâmil mana hangisi ise o kastedilir." demektir.

¹³² Bkz. Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, I, 63; İbn Kesîr, *Tefsir*, I, 44.

şereftir. Uhrevî saadet de şu dört şeyle olur: Ölümsüz bir ömür, hiç fakirliği olmayan zenginlik, zilletsiz bir şeref ve cehaletten arınmış bir ilim”¹³³ demiştir.

c. Bazı müfessirler de bu kurtuluşun ahirette olacağını kaydetmişlerdir. Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 438/) ve Beyzâvî (ö.691/1291) kurtuluşun ahirette olacağını¹³⁴, Âlûsî (ö.1270/1874) ise hidayetin dünyada, felâh'ın ahirette olacağını belirtmiştir.¹³⁵

Mevdûdî, A'lâ sûresinin 14'üncü ayetinin tefsirinde şöyle der: “Felâh kelimesi ile de, dünyadaki (kurtuluş) değil, ahiretteki kastedilmektedir. İnsanın bu dünyada fakir ya da zengin olması önemli değildir.”¹³⁶

Kanaatimizce de felâh kavramının geçtiği ayetlerde sözü edilen kurtuluşa ermek ile kastedilen dünyada kurtuluşa ermek değil, ahirette kurtuluşa ermektir. Biraz önce temas edildiği gibi her ne kadar sihirbazlar Hz. Mûsâ'yı yenmeyi, 'kurtuluşa/murada ermek' olarak nitelemişlerse de Allah, “*Sihirbaz nerede olursa olsun, ne yaparsa yapsın asla kurtuluşa eremez.*”¹³⁷ buyurarak bunun asla kurtuluşa ermek olamayacağını belirtmiştir.

Ayrıca, “*Zalimler ebediyen kurtuluşa erip umduklarına nail olamazlar*”¹³⁸, “*Kâfirler asla istediklerini elde edip kurtuluşa eremezler*”¹³⁹ gibi ayetlerle dünyada kurtuluşa ermek kastedilmemektedir. Kâfirler de dünyada bolluk, rahat ve refah içerisinde yaşayabilirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de felâh kavramı 40 yerde geçmekte olup bunun 24'ü Mekkî surelerdir. Mekke'de halkın varlıklı, zengin, toplum içerisinde kendilerine değer verilen, itibar gören kesimi müşriklerdi. İlk Müslümanlar genellikle fakir, toplum tarafından horlanan, hakir görülen, güçsüz, zayıf kimselerdi.

Burada bir hususun daha zikredilmesinde yarar vardır, o da dünyanın fani, geçici olması, ahiretin ise ebedi olmasıdır.

Öyle ise ebedi felâh ahirette olacaktır. Felâh'ın dünyada da olacağını kabul etmek, onun geçici de olabileceğini kabul etmek olur. Oysa felâh kavramı içerisinde bekâ/kalıcı, devamlı ve sabit olmak anlamı da vardır, geçici olmak yoktur. Onun için ebedi kurtuluş ahirette olacaktır.

Sonuç

Felâh kavramı Kur'ân-ı Kerîm'in temel kavramlarından biri olup doğrudan doğruya insanın ebedi kurtuluşunu ifade etmektedir. İnsanın ebedi kurtuluşa erebilmesi, mükellefiyetlerini tam olarak yerine getirmesiyle mümkündür. İnsanın bütün mükellefiyetleri de iki grupta toplanmıştır: Bunlar, Allah'ın haram kılmış, yasaklanmış olduğu şeyleri terk etmek, emretmiş olduğu şeyleri de yapmaktır. Gü-

¹³³ Bkz. Râgıb, *el-Müfredât*, 'f-l-h' mad. s. 385.

¹³⁴ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bülûğü'n-nihâye*, I, 139; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, I, 39.

¹³⁵ Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, I, 125.

¹³⁶ Bkz. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, VII, 102.

¹³⁷ Tâhâ, 20/69.

¹³⁸ En'am, 6/21.

¹³⁹ Mü'minûn, 23/117.

nahları terk ederek nefsi kötülüklerden arındırmak emredilenleri yapmaktan önce gelir. İşte bu sebeple Mekke döneminin ilk yıllarında inip içinde felâh kavramının ilk geçtiği A'lâ ve Şems sûrelerinde¹⁴⁰ nefislerini temizleyip kötülüklerden arındıran kimselerin ebedi kurtuluşa erecekleri ifade edilmekle bu gerçeğe işaret edilmiş oluyor.

Bu çalışma neticesinde 'felâh' kavramının birçok manasının olduğu, ancak bunlar içerisinde dört mananın öne çıktığı tespit edilmiştir. Bunlar; *Şakk*, bir şeyi yarmak, meşakkat çekmek, sıkıntıya katlanmak; bekâ, kalıcı, devamlı ve sabit olmak; fevz, kötü görülen, istenmeyen şeyden kurtulup istenilip arzu edilen şeye kavuşmak; hayır ve nimette, refah ve rahatta daim ve baki olmak.

İçerisinde felâh ve türevleri geçen ayetlere doğru meal vermek, kelimenin hiç değilse bu manalardan biri vurgulanmak, yansıtmakla mümkündür. Oysa birçok mealde, bu manaların yansıtılmadığı, 'felâh'a sadece kurtuluşa ermek manası verilmekle yetinildiği, kelimenin asıl manalarının gözardı edildiği görülmektedir.

Bu çalışma neticesinde yukarıda tespit edilenlerin dışında felâha/ebedi kurtuluşa ermenin kolay olmadığı, bunun için nefsi önce kötülük ve günahlardan arındırmanın, sonra da güzel ahlak ve salih amellerle süslemenin gerekli olduğu tespit edilmiştir.

Tespit edilen hususlardan biri de felâh kavramının ifade ettiği ebedi kurtuluşa kavuşmanın, dünyada değil, ahirette olacağıdır. Zira dünya kurtuluş ve rahat yeri değil, güçlük ve meşakkatlere katlanma yeri, imtihan yeridir. Müminler de dünyada çeşitli dertler, belalar ve sıkıntılarla imtihana tabi tutulmaktadırlar. Gerçek ve ebedi kurtuluşa ermek ise ahirette olacaktır.

Kaynakça

Adil Bebek, "Felâh", *DİA*. XII, 300, İstanbul 2000.

Âlûsî, Şehabeddin Mahmûd, *Rûhü'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, I-XXX, Beyrut ts.

Asım Efendi, *Kâmûs Tercesesi*, I-III, Matbaa-i Osmâniye, 1350.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Thk: Muhammed Abdullah en-Nemir vd.), I-VIII, Riyâd 1409 h.

Bezzâvî, Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Thk: M. Subhi b. Hasen Hallâk-M. Ahmed el-Atraş), I-III Beyrut, 2000.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh tâcû'l-lüga ve sıhâhu'l-arabiyy* (Thk: A. Abdulgafûr Attâr), Beyrut 1990.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-IV, Dâru İhyâi sünneti'n-nebeviyye, ts.

Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Fürûku'l-lugaviyye* (Thk: Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-İlm ve's-sekâfe, ts.

Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (Trc: M. Han Kayani vd.), I-VII, İnsan yay. İstanbul 1996.

Ebu'l-Bekâ' Eyyub b. Mûsâ, *el-Külliyât* (Thk: Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî), Beyrut 1998.

el-Mu'cemü'l-vasît (Komisyon), Çağrı yay. İstanbul ts.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-gayb* (Trc: Suat Yıldırım vd.), I-XXIII, Ankara 1993.

İbn Cerîr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Nşr: Ahmed M. Şakir) I-XXIV, Dâru Hicr, Kahire ts.

¹⁴⁰ Bkz. A'lâ, 87/14; Şems, 91/9.

- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl* (Thk: M. Abdülmün'im Yunusi-İbrâhim Atve İvaz), I-IV, Kahire ts.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, Beyrut 1998.
- İbn Kesîr; İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'Kur'âni'l-azîm*, I-IV, Kahire ts.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mâce* (Thk: Yusuf el-Hâc Ahmed), Dimeşk 2003.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-arab*, I-VI, Dâru'l-meârif, Kahire ts.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, I-IX, Beyrut 1984
- İbnü'l-Esir, Mecdüddin Mübarek b. Muhammed, *en-Nihaye fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, (Thk: Tahir Ahmed Zavi, Mahmûd Muhammed Tanahi), I-V, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut ts.
- Kurtubî; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu liahkâmi'l-Kur'ân* (Nşr: Ebû İshak İbrâhim) I-XX, Kahire 1386-87/1966-67.
- M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, I-IX, Eser Kitabevi, İstanbul, ts.
- Mehmet Akif Ersoy, *Safahât* (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), TDV. Yay. Ankara 2010.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidaye ilâ bulûgi'n-nihâye fi ilmi meâni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni ulûmih*, I-XII, eş-Şârîka 2008.
- Muhammed Ebû Zehra, *Zehretü't-tfâsîr*, I-X, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire ts.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1950.
- Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menar*, I-XII, Kahire 1947.
- Muhammed Salâhî, *Kâmûs-i Osmânî*, I-IV, İst. 1313.
- Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-nezâir* (Haz: Ali Özek), İstanbul 1983.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VII, Beyrut, 2001.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Thk: Mervan Muhammed eş-Şeâr), Beyrut, 1996.
- Râgîb, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân* (Nşr: Muhammed Seyyid Gilânî), Beyrut ts.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut, 2002.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, I-II, İkdam matbaası 1317.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr el-Câmiu beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Thk: Abdurrahm Umeyre), I-V, bsy. ty.
- Şirbînî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-iâneti alâ ma'rifeti ba'zı meânî kelâmi rabbinâ el-hakîmi'l-habîr*, (Nşr: İbrâhim Şemsüddîn), I-IV, Beyrut 1425/2004.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut ts.
- Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiku gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Thk: Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali M. Muavvaz), I-VI, Riyad 1998.